

רמח"ל - הטוב הרע והמטרה

רמח"ל - ספר דעת תבונות

ספר דיונים בתורת הקבלה ערוך כדיון בין השכל [המורה] לנשמה [התלמיד] בלשון שאינה קבלית. כנראה עריכה והרחבה של ספרו הקבלי כללי פתחי חכמה

(טז) אמר השכל - הטעם פשוט, והוא תלוי בתשובת שאלה אחרת, שהיא, למה רצה ב"ה לברוא נבראים?:

(יז) אמרה הנשמה - תשיב אתה לך ולי מלתא דשויא לתרווייהו:

(יח) אמר השכל - מה שנוכל להשיג בענין זה הוא, כי האל יתברך שמו הוא תכלית הטוב [=הטוב השלם] ודאי. ואמנם, מחק הטוב הוא להטיב, וזה הוא מה שרצה הוא יתברך שמו - לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם, כי אם אין מקבל הטוב אין הטבה. ואמנם, כדי שתהיה ההטבה הטבה שלמה, ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בושת פנים בקבלם הטוב, כמי שמקבל צדקה מאחר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה פרק א, הלכה ג), "מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה [=מי שאוכל מה ששלא שלו מתבייש להסתכל בפניו]:"

- למה ברא הקב"ה את העולם? מהו 'חוק הטוב'?
- מדוע העולם שלנו כל כך מסובך?
- מדוע אין הא-ל נותן את הטוב וזהו?
- האם ההסבר הפסיכולוגי מספק אותך? מדוע?

לרמח"ל הסבר דומה מורחב יותר ושלם יותר. נסו להתמודד אתו. זכרו העקרון דומה לאמור לעיל.

רמח"ל - ספר דרך ה' - חלק א פרק ב - בתכלית הבריאה

א. הנה התכלית בבריאה היה להטיב מטובו | ספר הנותן השקפת עולם שלימה ועגולה על תפיסת הרמח"ל את האדם ית' [=יתברך] לזולתו. והנה תראה, כי הוא העולם אלוקים תורה מצוות שכר עונש הנהגה ועוד.

לבדו ית'ש [= יתברך שמו] השלימות האמיתי המשולל מכל החסרונות, ואין שלימות אחר כמוהו כלל. ונמצא שכל שלימות שידומה חוץ משלימותו ית', הנה איננו שלימות אמיתי, אלא יקרא שלימות בערך [=שלימות יחסית] אל ענין חסר ממנו, אך השלימות בהחלט אינו אלא שלימותו ית'. ועל כן בהיות חפצו ית' להטיב לזולתו, לא יספיק לו בהיותו מטיב קצת טוב, אלא בהיותו מטיב תכלית הטוב שאפשר לברואים שיקבלו. ובהיותו הוא לבדו ית' הטוב האמיתי, לא יסתפק חפצו הטוב אלא בהיותו מהנה לזולתו בטוב שהוא עצמו שהוא הטוב שהיא והאמיתי. והנה מצד אחר, הטוב הזה אי אפשר שימצא אלא בו, על כן גזרה חכמתו שמציאות ההטבה האמיתית הזאת יהיה במה שינתן מקום לברואים לשיתדבקו בו ית', באותו השיעור שאפשר להם שיתדבקו. ואז נמצא שמה מצד עצמם אי אפשר שיתוארו בשלימות כשלימותו ית', הנה מצד התדבקם בו, יגיע להם באותו השיעור שאפשר ליתאר בשלימות ההוא ית', מצד היותם מתדבקים בו, וימצאו נהנים בטובה האמיתית ההיא, בערך שאפשר להם ליהנות בה. ונמצא היות כונתו ית'ש בבריאה שברא, לברוא מי שיהיה נהנה בטובו ית' באותו הדרך שאפשר שיהנה בו:

- מהי הדילמה העומדת בפני הבורא בבואו לעצב את העולם?
- כיצד הדבקות היא ההכרעה האופטימלית בין שני הקצוות?
- כיצד דבקים?

ב. ואולם גזרה חכמתו, שלהיות הטוב שלם, ראוי שיהיה הנהנה בו בעל הטוב ההוא. פירוש - מי שיקנה הטוב בעצמו, ולא מי שיתלוה לו הטוב בדרך מקרה. ותראה שזה נקרא קצת התדמות, בשיעור שאפשר, אל שלימותו ית'. כי הנה הוא ית'ש שלם בעצמו, ולא במקרה, אלא מצד אמתת ענינו מוכרח בו השלימות ומשוללים ממנו החסרונות בהכרח. ואולם זה אי אפשר שימצא בזולתו, שיהיה אמתתו מכרחת לו השלימות ומעדרת ממנו

החסרונות. אך להתדמות לזה במקצת, צריך שלפחות יהיה הוא הקונה השלימות שאין אמתת ענינו מכריח לו, ויהיה הוא מעדיר מעצמו החסרונות שהיו אפשריים בו. ועל כן גזר וסידר שיבראו עניני שלימות ועניני חסרון, ותברא בריה שיהיה בה האפשרות לשני הענינים בשוה, ויותנו לבריה הזאת אמצעיים שעל ידם תקנה לעצמה את השלימיות ותעדיר ממנה את החסרונות, ואז יקרא שנתדמית במה שהיה אפשר לה לבוראה, ותהיה ראויה לידבק בו וליהנות בטובו:

- מה ערכה של הבחירה החופשית?
- לשם מה יש צורך לברוא בעולם טוב [שלימות] ורע [חסרון]?
- כיצד גם בריאת הרע חיונית על פי הטוב האופטימלי?
- כיצד דבקים בבורא?
- מהו נקודת החיסרון המחשבתית שמצויה בעמדת הרמח"ל? האם פתרונו של הרב קוק מוצלח יותר?

הרב קוק - קובץ א תמג

תמג. מה אנו חושבים על דבר המטרה האלהית בהמצאת ההויה? אומרים אנו שהשלמות המוחלטת היא היא מחוייבת המציאות, ואין בה דבר בכח [=בפוטנציה], כי אם הכל בפועל. אבל יש שלמות של הוספת שלמות, שזה אי אפשר להיות באלהות, שהרי השלמות המוחלטת האין סופית אינה מניחה מקום להוספה. ולמטרה זו, שהוספת שלמות גם היא לא תחסר בהויה, צריכה ההויה העולמית להתהוות, ולהיות לפי זה מתחלת מתחתית היותר שפלה, כלומר ממעמד של החסרון המוחלט, ושתלך תמיד הלוך ועלה להעליה המוחלטת. וההויה נוצרה בתכונה כזו שעדי עד לא תחדל מהתעלות, כי זאת היא פעולה אין סופית. וכדי להבטיח את העליה בעצמותה של ההויה, נוצרה כולה בעילוי עליון, והעילוי היה יותר מכדי השיעור שתוכן מוגבל יכול להיות בפועל, אף על פי שהוא יכול להיות בכח. על כן בהופעת ההויה בפועל נתקלקלו הדברים, והכחות נסתבכו זה בזה, והנם עוסקים במלחמה חריפה, עד שתנצח המחשבה המוחלטת האין סופית של הטוב, ויתוקן הכל, בצירוף העילוי של נתינת מקום להשלמתה של עליה בלתי פוסקת, שזהו עדן מיוחד, שבזה הבריאה משלמת את כבוד בוראה.

- במה דומה פירוש לפירוש הרמח"ל ובמה שונה? למה העולם מסובך? מה מבטיח את ההתעלות האינסופית? האם המושג 'חוק כלים שלובים הרוחני' מסייע בהבנת פתרון זה?
- מדוע פתרונו של הרב קוק לדילמה הוא 'הפתרון הטוב ביותר האפשרי שיוצא אי פעם' לדילמה המרכזית? אמנם לרמח"ל ישנה גישה נוספת המבארת את תהלוכות העולם ומהפכיו. גישה זו היא מעמיקה יותר 'וקבלית' יותר:

קל"ח פתחי חכמה פתח א

יחוד האין סוף ב"ה הוא - שרק רצונו ית' הוא | ספר הקבלה העיקרי של הרמח"ל. ערוך ב138 [קלח] סעיפים הנמצא, ואין שום רצון אחר נמצא אלא ממנו, על | שבראשם עיקרון על הזוכה לפיענוח וביאור ארוך בהמשכו. כן הוא לבדו שולט, ולא שום רצון אחר. ועל יסוד זה בנוי כל הבנין:

יחוד הוא כוונה והוא מטרה ותכלית לעולם - איך הוא מתבצע?

קל"ח פתחי חכמה פירוש לפתח ד.

אי אפשר לומר יחוד אלא אם אומרים השליטה הגמורה בלי שום מונע, ואז ממילא אם ירצה לפרט ענין זה לגלותו בפועל יעשה המונע ואח"כ יבטלהו.

מהי הדרך אל היחוד? האם מתעוררת כאן מחשבה ביחס למקומו של הרע בעולם?

דעת תבונות אות ככד

ותראי כי הרע נברא להבטל, ויש לדון בו בשני דרכים, מצד המצאו ומצד הבטלו, פירוש, מצד ההתחלה ומצד הסוף. מצד ההתחלה הוא רע ודאי, אך מצד הסוף - גם זו לטובה. כי הנה אפילו בזמן שמתחזק וגובר עדיין - גם מזה נמשך טוב, כי זהו החשך שממנו יהיה ניכר האור של השלמות העליון בזמן שיתגלה לעתיד לבא. ועוד, שהרי

זה בירור אמתת היחוד בכל גדרו, כמו שביארנו לעיל, ומצד זה, יותר שמחשיך והולך - יותר יתגלה אמתת היחוד בבטלו את הרע הזה.

ובחשבון תקיף יותר בהשוואה לדרך ההנהגה החילופית [הנהגת השכר והעונש] משווה הרמח"ל ומסכם:

דעת תבונות קטו

נמצא, שאם האדון ב"ה רוצה לנהג העולם לפי הנהגת היחוד - להכיר האור מתוך החושך ולעשות שהרע עצמו יחזור לטוב, הנה יצטרך לתת תגבורת לרע בלא השקיף אל זכות הצדיקים; אדרבא, אז נבנו עושי רשעה, והצדיקים - נשפל ראשם לעפר. ואחר זה יגלה ממשלתו, ופרי הגילוי יהיה להחזיר הרע עצמו לטוב, ולא יהיה עוד רע אלא טוב בעולם, ואז יקבלו הצדיקים שכרם, ולא קודם לכן. אך אם הוא מנהג לפי השכר ועונש, אז לא יהיה אלא טוב לטובים ורע לרעים, אמנם אין כאן מה שיגרום תיקון גמור להנהגה שיבטל מציאות הרע, כי למה יבטל וכבר איננו אלא לרעים, והרי הוא מוגבל בתחומו שלא לעשות כטבעו הרע אלא כמשפט הראוי. ולפי שהקב"ה רוצה באמת תיקון הגמור של העולם וביטול הרע לגמרי, על כן הוא רוצה ללכת עם הצדיקים בדרך הנהגת היחוד שזכרנו, שלא יועיל להם צדקתם להצילם מיסורי העוה"ז. וזה לא מטעם השכר ועונש ודאי, אלא כדי שיתקון על ידם התיקון השלם. וזה טוב להם ודאי, שאז יקבלו שכר יותר גדול ממה שהיה להם לקבל לפי זכותם גרידא. אמנם טוב גם לעולם, כי אם לפי השכר ועונש היה מתנהג עמהם, לא היה יוצא פרי ממעשיהם הטובים אלא שכר מעשיהם, אך לא העברת הרע מן העולם. אך כיון שמה שהם סובלים אינו מטעם מעשיהם אלא מטעם סדר ההנהגה, על כן גם התועלת לא יהיה פרטי להם לתת להם שכר, אלא כללי להנהגה, לגלות בזכותם היחוד העליון, ויבטל הרע מן ההנהגה עצמה.

לסיום: משהו קצר ממשנתו המוסרית:

מסילת ישרים פרק ג

והוא מה שאמרו ז"ל (בבא מציעא פג): תשת חושך ויהי לילה (תהלים קד), זה העולם הזה, שדומה ללילה:

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו. כי הנה חושך הלילה שני מיני טעיות אפשר לו שיגרום לעין האדם: או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם, ואדם כאילו הוא עמוד כן חומריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: האחת אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה.... ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל.

המבוכ של סטרה המצוי בין פדובה לזנויה - שימש כמקור השראה לרמח"ל. המבוכ הינו מסלול יחיד בעל כניסה ויציאה ללא התפצלויות או חלקים ללא מוצא. המסלול עובר בין שיחים גבוהים ואין המהלך בהם יכול להבחין בדרכים המובילות אל מרכזו וממנו אל היציאה מהמבוכ. המהלך בו הולך בפיתולים, מגיע לפרשות דרכים וכל זה במטרה להגיע אל המרכז וממנה ליציאה. ככל שהמבוכ מורכב יותר כן יקשה על המבקר למצוא את היציאה.

בלבירינת של סטרה מקבל כל מבקר דגל ארוך וכאשר הוא מתיאש מהאפשרות למצוא את הדרך למרכז או ליציאה הוא מניף את הדגל. במרכז המבוכ יש מגדל גבוה וממנו ניתן לצפות במניף הדגל, הזקוק לעזרה. מניף הדגל מקבל מהעומד בראש המגדל הוראות איך לצאת מן המבוכ.

והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה היא שמטעה ראייתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים. כי אין די שחסרה מהם ראיית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו): השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן וגו', וכל זה

מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליו:

הא למה זה דומה? לגן המבוכה, הוא הגן הנטוע לצחוק, הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל

אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקיות וטביעות עין שכבר נכנס בהם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה הוא רואה כל הדרכים לפניו ומבחין בין האמתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בהם, לומר: זה הדרך לכו בו! והנה, מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד. ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו:

כן הדבר הזה: מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצורם שכבר הגיעו אל האכסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין. ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו? בואו חשבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם, כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזה לבדו הוא הדרך האמיתי להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה:

עמדו על התובנות הפסיכולוגיות הכלולות בדברים אלו של הרמח"ל. תובנות אלו משמשות בסיס מרכזי בחשיבה של תנועת המוסר.